

УДК 341.231.1:355:347.77

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2025.21>**О. Т. Волощук**

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини

Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

orcid.org/0000-0003-0991-5605

ДОКТРИНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ВИЩОГО ПОЛІТИЧНОГО ТА ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИЦТВА РФ

У статті досліджено сучасну доктрину міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії та проблематику легітимації спеціального трибуналу для переслідування вищого політичного і військового керівництва РФ. Проведено теоретико-правовий аналіз концепцій індивідуальної та колективної відповідальності за міжнародні злочини, простежено історико-правові передумови – від ідей В. Пеллі та прецедентів Нюрнберзького процесу до сучасної кодифікації злочину агресії й практики Міжнародного кримінального суду. Особлива увага приділяється юрисдикційним і інституційним викликам створення та функціонування спеціального трибуналу, зокрема визначенню його компетенції, статусу заочного судочинства, гарантіям процесуальної справедливості та формуванню доказової бази. Важливим аспектом дослідження є практична взаємодія національних правоохоронних органів (прокуратур, слідчих підрозділів) з інституціями міжнародної кримінальної юстиції як ключовий елемент ефективного функціонування механізму відповідальності. Запропоновано системний підхід до вдосконалення міжнародно-правового механізму, що включає створення інтегрованого механізму співробітництва між міжнародними та національними юрисдикціями, формалізацію процедур заочного розгляду з дотриманням гарантій справедливості, розвиток спеціальної доказової інфраструктури та залучення незалежних міжнародних експертів. Зроблено висновок, що реалізація принципу невідворотності покарання за злочин агресії є фундаментальною передумовою зміцнення міжнародної безпеки, верховенства права і захисту прав людини, а створення спеціального трибуналу може стати важливим кроком у правовому стримуванні актів агресії у сучасному світі. Результати дослідження мають не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки формують основу для подальшого розвитку міжнародного кримінального права, створення ефективних інституцій відповідальності за злочин агресії та забезпечення верховенства права і міжнародної безпеки у глобальному вимірі.

Ключові слова: міжнародні злочини, злочин агресії, міжнародний спеціальний трибунал, міжнародна кримінальна відповідальність, заочне судочинство, Міжнародний кримінальний суд, органи національної та міжнародної кримінальної юстиції, взаємодія правоохоронних органів з МКС у документуванні міжнародних злочинів, спеціальна доказова інфраструктура, інтегрований механізм співпраці між міжнародними інституціями та національними правоохоронними органами.

Voloshchuk O. T. THE DOCTRINE OF INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY FOR THE CRIME OF AGGRESSION AND THE PROBLEMS OF LEGITIMIZING A SPECIAL TRIBUNAL FOR THE PROSECUTION OF THE HIGHEST POLITICAL AND MILITARY LEADERSHIP OF THE RUSSIAN FEDERATION

The article examines the contemporary doctrine of international legal responsibility for the crime of aggression and the challenges of legitimizing a special tribunal for prosecuting the highest political and military leadership of the Russian Federation. A theoretical and legal analysis of concepts of individual and collective responsibility for international crimes is conducted, tracing historical and legal foundations – from the ideas of Vespasian Pella and the precedents of the Nuremberg Trials to the modern codification of the crime of aggression and the practice of the International Criminal Court. Particular attention is paid to the jurisdictional and institutional challenges of establishing and operating the special tribunal, including defining its competence, the status of in absentia proceedings, guarantees of procedural fairness, and the formation of a reliable evidentiary base. An important aspect of the study is the practical interaction of national law enforcement agencies (prosecutor's offices, investigative units) with institutions of international criminal justice as a key element in the effective functioning of the accountability mechanism. A systemic approach to improving the international legal mechanism is proposed, including the creation of an integrated cooperation framework between international and national jurisdictions, formalization of in absentia procedures with safeguards for fairness, development of a specialized evidentiary infrastructure, and involvement of independent international experts. It is concluded that implementing the principle of non-avoidance of punishment for the crime of aggression is a fundamental prerequisite for strengthening international security, the rule of law, and the protection of human rights, and that the establishment of a special tribunal can constitute an important step in legally deterring acts of aggression in the contemporary world. The results have both theoretical and practical significance, as they lay the foundation for further development of international criminal law, creation of effective institutions of responsibility for the crime of aggression, and ensuring the rule of law and international security at the global level.

Key words: international crimes, crime of aggression, international special tribunal, international criminal responsibility, in absentia proceedings, International Criminal Court, national and international criminal justice bodies, interaction of law enforcement agencies with the ICC in documenting international crimes, specialized evidentiary infrastructure, integrated mechanism of cooperation between international institutions and national law enforcement agencies.

Актуальність теми дослідження. В умовах триваючої агресії російської федерації проти України питання міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії набуває особливого значення як у практичному, так і в теоретико-правовому вимірі. Притягнення до відповідальності осіб, винних у плануванні, підготовці та вчиненні агресії, є ключовим чинником відновлення справедливості, зміцнення міжнародного права та підтримання миру і безпеки. Особлива актуальність цього питання пов'язана зі створенням Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України, здатного подолати юрисдикційні та інституційні обмеження діючої системи міжнародної кримінальної юстиції. Легітимність трибуналу залежить від дотримання принципів міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав і імунітету глав держав, а також від обґрунтування правових підстав для притягнення до відповідальності вищого керівництва російської федерації, зокрема в. путіна. Злочин агресії загрожує міжнародному правопорядку, тому ефективне переслідування винних має не лише каральний, а й превентивний ефект. Теоретико-правове осмислення доктрини міжнародно-правової відповідальності та визначення шляхів легітимації Спеціального трибуналу щодо путіна та його оточення є актуальним і науково значущим завданням сучасного міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії посідає важливе місце в доктрині міжнародного кримінального права. Ідеї персональної відповідальності за міжнародні злочини мають давнє коріння: ще на початку XX ст. Веспасіан Пелла обґрунтував потребу створення міжнародного судового органу для переслідування осіб, винних у злочинах проти миру та людяності. У другій половині XX ст. ці питання розвивали Р. Аго, Д. Анцилотті, Е. Аречага, М. Бассіуні, А. Кассезе, Л. Оппенгейм, В. Шабас та інші, зосереджуючи увагу на кодифікації норм міжнародного кримінального права, юрисдикції МКС і принципі невідворотності покарання. В українській доктрині проблематика міжнародної кримінальної відповідальності активно досліджується І. Лукашук, В. Василенком, О. Задорожним, О. Мережком, М. Буроменським, В. Буткевичем, О. Буткевич, Н. Зелінською, В. Репецьким, Л. Тимченком, В. Гутником, В. Лисиком, К. Важною та ін. Їхні праці сприяли формуванню розуміння сутності міжнародної кримінальної юстиції, принципу індивідуальної відповідальності та потреби створення ефективних інституцій переслідування міжнародних злочинів. Попри значний науковий доробок, відкритими залишаються питання

юрисдикційної легітимності спеціального трибуналу, подолання імунітету глав держав і взаємодії трибуналу з МКС, що потребує подальшого теоретико-правового осмислення в контексті агресії проти України.

Мета даної статті – комплексний теоретико-правовий аналіз доктрини міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії та виявлення основних проблем легітимації Спецтрибуналу для притягнення до відповідальності вищих посадових рф за розв'язання та ведення агресивної війни проти України.

Виклад основного матеріалу. Заборона війни як необхідна передумова індивідуальної кримінальної відповідальності є порівняно новим явищем у міжнародному праві [23, с. 313]. До поч. XX ст. війна вважалася легітимним засобом державної політики, а право на її ведення (*jus ad bellum*) не обмежувалося. Міжнародне право регулювало лише способи ведення бойових дій (*jus in bello*) [22, с. 1386]. Лише під час Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 рр. уперше було поставлено питання про обмеження права на війну, однак тоді ще не сформульовано його абсолютної заборони [19, с. 647]. Упродовж XX ст. міжнародне співтовариство поступово сформувало нормативну й інституційну основу, що встановила повну заборону агресії як варварського способу вирішення міждержавних спорів. Ця заборона набула статусу імперативної норми (*jus cogens*), ставши одним із основоположних принципів сучасного міжнародного права, який передбачає безумовну заборону застосування сили у міжнародних відносинах.

Відповідно доктрина міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії становить одну з найскладніших і водночас найдинамічніших ділянок сучасної міжнародно-правової науки [7, с. 493]. Її особливість полягає у поєднанні двох взаємопов'язаних концепцій – державної (міжнародно-правової) та індивідуальної (міжнародно-кримінальної) відповідальності. Якщо в класичній теорії міжнародного права, започаткованій Г. Гроцієм [21], відповідальність розумілася передусім як обов'язок держави відшкодувати завдану шкоду, а Ем. де Ваттель [20], розвиваючи ці ідеї, сформулював білатеральну концепцію, відповідно до якої право на відшкодування належало лише державі, чиї інтереси були безпосередньо порушені [8, с. 26–27], то сучасний розвиток цієї доктрини засвідчує докорінну зміну підходів. Нині лише на міжнародному рівні можливе комплексне повне реагування на акт агресії, оскільки національні юрисдикції об'єктивно обмежені та не охоплюють всі аспекти міжнародно-протиправного діяння, вчиненого державою чи її вищими посадовими особами.

Національні системи права спроможні забезпечити індивідуальну кримінальну відповідальність лише окремих осіб, причетних до реалізації злочинної політики держави по вчиненню актів агресії щодо іноземної держави (держав) – учасників збройних конфліктів, виконавців наказів чи службовців, які перевищили повноваження. Водночас саме міжнародне право формує комплексну архітектуру притягнення до відповідальності, яка охоплює не лише фізичних осіб, а й державу як суб'єкта міжнародних відносин. У межах загального інституту міжнародно-правової відповідальності держави забезпечується її політична, матеріальна та репутаційна відповідальність, тоді як індивідуальна кримінальна відповідальність закріплює невідворотність покарання конкретних осіб, що приймали рішення або давали накази про ведення агресивної війни.

Особливе значення у цьому контексті має положення про непоширення імунітетів на осіб, які вчинили міжнародні злочини. На відміну від класичного міжнародного права, що визнавало принцип імунітету глав держав і членів уряду, сучасна практика міжнародного кримінального правосуддя (починаючи з Нюрнберзького трибуналу й до МКС) доводить, що жоден посадовий статус не може бути підставою для звільнення від відповідальності за злочини агресії, воєнні злочини або злочини проти людяності. Саме відсутність імунітетів забезпечує ефективність міжнародно-правового механізму відповідальності та реалізацію принципу верховенства міжнародного права над національними юрисдикціями.

Водночас доктрина міжнародно-правової відповідальності має не лише каральний, а й превентивний вимір. Усвідомлення неминучості покарання, ізоляції держави-агресора, запровадження проти неї політичних, економічних та навіть військових санкцій формує стримувальний ефект у глобальному вимірі. Механізм колективної безпеки діє як система взаємного стримування, у якій держава, що потенційно прагне вдатися до акту агресії, прогнозує власні втрати – від дипломатичної ізоляції до міжнародних санкцій і правового переслідування її керівництва. Така превентивна функція міжнародного кримінального права посилює роль відповідальності не лише як реакції на злочин, а й як елемента міжнародного миру й стабільності.

Сучасний стан міжнародних відносин демонструє, що агресія перестала бути виключно військовим феноменом. Інтенсивний розвиток науки, технологій та інформаційних систем призвів до появи нових форм і засобів протиправного впливу – інформаційної, кібер-, економічної агресії, які в сукупності формують феномен гібридної війни. Ці дії здатні завдавати шкоди, порівнянної з традиційними воєнними актами,

і створюють виклик для існуючих міжнародно-правових механізмів кваліфікації агресії. До цього додаються ризики застосування заборонених видів зброї – хімічної, біологічної, бактеріологічної – та навіть погрози використання ядерного потенціалу, що створює глобальну небезпеку для всього людства [16]. У цьому контексті доктрина міжнародно-правової відповідальності набуває глобального універсалістського змісту, оскільки злочин агресії порушує не лише права конкретної держави-жертви, а й основи міжнародного миру як спільного блага цивілізації.

Отже, сучасна парадигма міжнародно-правової відповідальності відображає максимальну реалізацію принципу невідворотності покарання, спрямовану на охоплення всіх можливих суб'єктів злочину – як держави, так і індивідів, відповідальних за ухвалення чи реалізацію рішень про агресію. Лише комплексна взаємодія цих рівнів відповідальності здатна забезпечити ефективне функціонування міжнародного правопорядку та запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому. Визнання цього принципу стало результатом тривалої еволюції міжнародно-правової думки, адже людство йшло до усвідомлення необхідності індивідуальної кримінальної відповідальності не одне століття. Становлення цього інституту має глибокі історичні корені, що сягають міжвоєнного періоду. Уже в працях Веспасіана Пелли на поч. XX ст. була висунута ідея створення постійного міжнародного кримінального суду для переслідування осіб, винних у злочинах проти миру та людства. Учений аргументував, що агресія є не лише порушенням міждержавного правопорядку, а й злочином проти міжнародного суспільства в цілому, що потребує персональної відповідальності лідерів, а не лише політичного осуду держави. Також вчений наполягав на кримінальній відповідальності держав-агресорок [8, с. 29].

Реалізація цих ідей набула конкретного втілення після Другої світової війни у діяльності Нюрнберзького та Токійського трибуналів, які вперше закріпили принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за злочини проти миру, включаючи злочин агресії [14, с. 294-295]. Прецедент Нюрнберга став відправною точкою формування нової парадигми міжнародної справедливості, де було закладено основи майбутньої доктрини: ніхто – навіть глава держави – не може посилатися на службовий статус чи наказ зверху як на підставу для звільнення від відповідальності.

Подальша еволюція міжнародного кримінального права, зокрема діяльність Комісії міжнародного права ООН, ухвалення Римського статуту МКС 1998 року [15] та його Кампальських поправок 2010 року [12], закріпили злочин

агресії в системі норм міжнародного кримінального права як *«leadership crime»*, тобто злочин, який може бути вчинений лише особами, здатними контролювати або керувати політичними чи військовими діями держави. Проте, попри кодифікаційні досягнення, сучасна доктрина стикається з низкою викликів, пов'язаних із юрисдикційними обмеженнями Міжнародного кримінального суду, що й зумовлює пошук нових інституційних форм – зокрема створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Таким чином, історична генеза концепції індивідуальної кримінальної відповідальності свідчить про поступовий **перехід від державо-центричного до антропоцентричного розуміння міжнародного правопорядку**, у якому центральною постаттю стає людина як суб'єкт міжнародного права. Саме це теоретико-методологічне зрушення зумовлює потребу осмислення ключових юрисдикційних та інституційних проблем створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Створення спеціального міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України виступає одним із найактуальніших завдань сучасної міжнародної кримінально-правової системи. Актуальність цього інституту обумовлена комплексністю та системним характером протиправних дій держави-агресора, а також обмеженістю чинних механізмів міжнародного кримінального правосуддя. Зокрема, МКС наразі не може здійснювати повну юрисдикцію щодо злочину агресії у контексті російської агресії, оскільки РФ не є стороною Римського статуту 1998 року, а визнання юрисдикції МКС з боку України носить обмежений характер і не охоплює злочин агресії в узгодженому міжнародно-правовому сенсі, встановленому Кампальськими поправками 2010 року.

На тлі цих обмежень навесні 2022 року, в перші місяці після початку повномасштабного вторгнення, українська політична та наукова спільнота ініціювала процес створення спеціального трибуналу [13], який би зміг ефективно реалізувати принцип невідворотності покарання за злочин агресії. Ідея отримала символічну підтримку з боку одного з останніх живих на той час прокурорів Нюрнберзького процесу Бена Ференца, який у віці 102 років висловив пропозицію провести трибунал саме у Нюрнберзі, підкресливши таким чином історичну спадкоємність міжнародного кримінального правосуддя і можливість глобального реагування на воєнні злочини сучасності.

Активну науково-практичну підтримку ініціативі надали провідні українські юристи та дипломати. Професор і дипломат В. Василенко неодноразово підкреслював, що створення спе-

цтрибуналу є юридично необхідним і водночас політично значущим кроком, здатним подолати прогалини чинної системи міжнародного кримінального правосуддя. На його думку, відповідальність Росії має супроводжуватися *«повним демонтуванням путінського режиму»*, адже лише так можна відновити *«мир, справедливість і міжнародний правопорядок»*, а будь-яке врегулювання, яке передбачає збереження цього режиму, лише *«заохотить Росію до нової війни»* [1].

Народний депутат та юрист-міжнародник О. Мережко, аналізуючи активні дії прокурора МКС Каріма Хана, який відвідував на початку війни території під Києвом, звільнені від окупації, з метою документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та фактів агресії, неодноразово в інтерв'ю наголошував, що такі дії стали підґрунтям для формування первинної доказової бази майбутнього трибуналу [11; 17; 9; 10].

Важливу роль у підготовці інституційного механізму відіграв професор М. Гнатівський [3; 4; 2], який один з перших активізував питання щодо необхідності створення трибуналу як автономного органу, що доповнює функції МКС. Згодом ця ініціатива була активно підтримана послом з особливих доручень МЗС України Антоном Кориневичем [6]. Інші українські юристи та міжнародні експерти підтримали цю концепцію, що в підсумку призвело до укладення міжнародної угоди про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України у 2024 році [18]. Угода закріпила правові підстави для інституційного оформлення механізму притягнення до відповідальності на договірній основі, що стало першим реальним кроком у цьому напрямі.

Разом із тим, створення спеціального трибуналу супроводжується низкою юрисдикційних та процедурних викликів. Основною проблемою залишається відсутність згоди РФ на визнання юрисдикції міжнародних судових органів, що унеможливорює безпосереднє притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва держави. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність заочного провадження справи щодо осіб, які ухвалювали рішення про збройну агресію проти України – передусім президента РФ як верховного головнокомандувача, членів ради безпеки РФ, керівництва міністерства оборони та генерального штабу збройних сил РФ, а також інших органів державної влади, залучених до планування, координації й реалізації акту агресії. Хоча практика попередніх міжнародних трибуналів (зокрема Трибуналу щодо колишньої Югославії та Руандського трибуналу) допускає *in absentia proceedings*, проте в умовах злочину агресії такі процедури потребують ретельного правового обґрунтування, щоб гаран-

тувати легітимність вироків та їх потенційну імплементацію. Додатково виникають питання щодо правової конструкції трибуналу: чи буде він заснований як міждержавний орган, ініційований коаліцією держав, чи на базі угоди України з міжнародними організаціями, включно з ООН. Від цього залежать рівень легітимності та обов'язковість виконання рішень. Особливу увагу приділяють компетенції трибуналу щодо національних суб'єктів, тобто здатності притягати до відповідальності не лише політичних лідерів, а й військових командирів та інших осіб, причетних до планування та здійснення акту агресії. Незважаючи на численні проблеми, слід визнати, що створення Спеціального трибуналу є юридично необхідним і політично значущим процесом, що демонструє здатність міжнародного співтовариства до ефективного реагування на найтяжчі міжнародні злочини. Як видається, успішність цього механізму залежатиме від здатності забезпечити його незалежність, повну юрисдикцію, міжнародну легітимацію та виконання рішень, що є ключовим для відновлення справедливості і підтримки верховенства міжнародного права.

При цьому з огляду на наявні нормативні механізми та вже існуючу міжнародну практику, в цьому процесі варто врахувати, що у сучасному міжнародному праві виділяють кілька підходів до створення подібних органів: *договірноправова модель* – на основі міждержавної угоди, укладеної державами, що підтримують принципи верховенства міжнародного права та засуджують акт агресії, у випадку України така угода, як вище вже зазначалось, була підписана у 2024 р. за участі низки держав-партнерів, що створює договірну основу юрисдикції трибуналу та забезпечує його міжнародну легітимацію; як видається, договірна форма дозволяє гнучко регулювати компетенцію трибуналу та його процедурні засади, водночас підвищуючи рівень добровільного виконання рішень державами-учасниками; *міжнародно-організаційна модель* – залучення міжнародних організацій, передусім ООН, для формального заснування трибуналу; ця модель передбачає, що рішення Ради Безпеки або Генеральної Асамблеї може надати інституційний і політичний мандат, що підвищує легітимність трибуналу, навіть якщо держава-агресор не визнає його юрисдикції, до того ж сама участь міжнародних організацій створює ефект «квазі-державної підтримки», що посилює імперативний характер міжнародної юрисдикції; *прецедентно-правова модель* – застосування практики попередніх міжнародних трибуналів, зокрема Нюрнберзького та Токійського процесів, а також спеціальних трибуналів для колишньої Югославії та Сьєрра-Леоне; ці приклади підтверджують, що навіть без добро-

вільного визнання юрисдикції державою-агресором можливе притягнення до відповідальності *in absentia*, з дотриманням базових гарантій процесуальної справедливості [5, с. 269–319]; *модель змішаної юрисдикції* – поєднання договірної та міжнародно-організаційної моделей, коли юрисдикція трибуналу спирається як на договір між державами, так і на підтримку міжнародних організацій; такий підхід дозволяє вирішувати питання компетенції, процесуальних гарантій, а також забезпечує максимальне поширення правового впливу на міжнародну спільноту. Змішана модель є найбільш гнучкою у випадку відмови держави-агресора співпрацювати з трибуналом [18, с. 320–340]. Також варто врахувати і те, що незважаючи на обрану модель створення спецтрибуналу, однією з центральних проблем залишається юрисдикційна колізія та її вирішення. Зокрема, якщо держава-агресор не визнає трибунал, виникає питання щодо заочного розгляду та саме головне – виконання вироків. У цьому зв'язку міжнародні експерти зазначають, що ефективність трибуналу значною мірою залежить від здатності міжнародного співтовариства забезпечити: визнання рішень трибуналу іншими державами; координацію з МКС та національними юрисдикціями; обмеження доступу до міжнародних фінансових і правових ресурсів для осіб, щодо яких трибунал виніс вирок.

У цьому контексті не менш важливим, на нашу думку, є також політико-правовий аспект легітимації. Підтримка трибуналу державами-партнерами та впливовими міжнародними організаціями створює не лише юридичну, а й морально-політичну легітимність, що посилює ефект превенції та сигналізує потенційним порушникам про реальну відповідальність за злочин агресії.

Таким чином, легітимація спеціального трибуналу має забезпечуватися поєднанням договірної, організаційної та прецедентної основ, підкріпленою міжнародною підтримкою та доказовою базою, що фіксує конкретні факти злочину. Це дозволить створити інституційну архітектуру, яка здатна ефективно реалізувати принцип невідворотності покарання, навіть у випадку заперечення юрисдикції державою-агресором.

На основі аналізу ключових юрисдикційних та інституційних проблем, а також оцінки сучасних моделей легітимації спеціального трибуналу, стає очевидним, що існуючі механізми притягнення до відповідальності за злочин агресії потребують подальшого вдосконалення. Таке вдосконалення має бути сконцентровано на таких важливих аспектах: (1) *системна координація міжнародних і національних юрисдикцій* – створення інтегрованого механізму співпраці між міжнародними органами (зокрема МКС) та

національними прокуратурами й слідчими органами, що забезпечить безперервність слідчих дій, оперативне обмінювання доказами та узгодження процесуальних стандартів; (2) *розширення компетенції трибуналу щодо ключових суб'єктів* – надати трибуналу повноваження притягати до відповідальності як вищі органи державної влади, так і військове командування, що безпосередньо здійснювали накази або організовували акти агресії, з урахуванням принципу субсидіарності національних юрисдикцій; (3) *закріплення процедур заочного судочинства з дотриманням гарантій справедливості* – в умовах відмови держави-агресора від співпраці необхідно формалізувати правові механізми розгляду справ *in absentia*, із чітко визначеними гарантіями прав підсудних та дотриманням міжнародних стандартів кримінального процесу; (4) *створення спеціальної доказової інфраструктури* – розробити централізовану електронну платформу для зберігання і аналізу доказів, свідчень, експертних висновків, що забезпечить прозорість процесу та доступність матеріалів для всіх уповноважених міжнародних органів; (5) *залучення незалежних міжнародних експертів* – передбачити участь міжнародних правознавців і експертів у процесі оцінки доказів, проведенні експертиз та юридичних консультацій, що підвищить легітимність рішень трибуналу та довіру міжнародного співтовариства; (6) *комплексні санкційні та превентивні заходи* – крім кримінального переслідування, слід узгодити застосування санкційних, економічних, дипломатичних і інших обмежувальних заходів, спрямованих на державу-агресора та її керівництво, що посилює превентивний ефект і створює додаткову гарантію виконання вироків; (7) *систематична модернізація норм міжнародного права* – проводити постійний аналіз і кодифікацію норм, що регулюють злочин агресії, вдосконалювати процедурні стандарти трибуналу та інтегрувати міжнародні норми у національні законодавчі системи держав-членів для забезпечення універсальності та узгодженості правових механізмів.

Висновки. Дослідження доктрини міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії та проблем легітимації спеціального трибуналу щодо переслідування вищого політичного і військового керівництва рф підтвердило актуальність формування ефективного міжнародного механізму притягнення до відповідальності за злочин агресії. Встановлено, що створення спеціального трибуналу супроводжується юрисдикційними, інституційними та доказовими викликами, подолання яких потребує системної координації між міжнародними і національними правоохоронними органами. Впровадження сучасних технологій документування та забезпе-

чення процесуальної справедливості є ключовими умовами легітимності трибуналу. Реалізація принципу невідворотності покарання за злочин агресії становить фундаментальну передумову зміцнення міжнародної безпеки, верховенства права і захисту прав людини, а створення спеціального трибуналу – важливий крок у правовому стримуванні актів агресії у сучасному світі.

Література

1. Василенко В. Антипутінська коаліція – гарантія безпеки для всіх. 3 червня 2022 р. URL: <https://surl.li/bfxela>
2. Гнатовський М. Міжнародний кримінальний трибунал – це відповідь міжнародного правосуддя на війну. Монолог судді ЄСПЛ від України про необхідність спецтрибуналу та перспективи скарг проти Росії. 29.11.2022 р. URL: <https://surl.li/eahnep>
3. Гнатовський М. Трибунал для Путіна. Як готуватися українцям. 19.04.2022 р. URL: <https://surl.li/huamhv>
4. Гнатовський М. Україна: «Динаміка трибуналу щодо злочину агресії присутня». 12.04.2022 р. URL: <https://surl.li/gppjdy>
5. Зелінська Н.А., Андрейченко С.С., Дрьоміна-Волок Н.В., Коваль Д.О. Теорія та практика міжнародного кримінального права. Одеса : Фенікс, 2017. 582 с.
6. Злочин агресії є простим у доведенні. Усі докази – на поверхні. Посол з особливих доручень МЗС Антон Кориневич – про необхідність створення спецтрибуналу щодо злочинів Росії. URL: <https://surl.li/eidaly>
7. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейххерстом. Пер. з англ. Харків: Консум, 2000. 592 с.
8. Маловацький О. Міжнародно-правова відповідальність держави за міжнародні неправомірні акти: актуальні теоретико-доктринальні підходи до визначення та розуміння. *European Political and Law Discourse*. Vol. 5. Issue 4. 2018. P. 25–46.
9. Мережко О. Міжнародний трибунал для рф може бути створений вже цього року. 21.02.2023 р. URL: <https://surl.li/grouwt>
10. Мережко О. Яким буде трибунал зі злочину російської агресії? 24 січня 2023 р. URL: <https://surl.li/xmqggr>
11. Олександр Мережко: Путін має відповідати і за вчинення воєнних злочинів, і за злочини проти людяності, і за акти геноциду, а також за злочин агресії проти України. *Прес-служба Апарату ВРУ*. 19.09.2023 р. URL: <https://surl.li/opusbq>
12. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. 11.06.2010 р. URL: <https://surl.li/oriuhj>
13. Правозахисники запустили глобальну ініціативу «Трибунал для Путіна». 25 Березня 2022 р. URL: <https://surl.li/wbuuxs>
14. Присяжнюк С.Ю. Генезис правового співробітництва міжнародних кримінальних судів з державами. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С. 291–298.
15. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
16. Розслідування воєнних злочинів: Заборонені та обмежені у використанні види зброї. 21 Листопад 2023 р. URL: <https://surl.li/trteroo>

17. Трибунал для керівників РФ має судити і пропагандистів та релігійних лідерів – Голова комітету ВР з питань зовнішньої політики Олександр Мережко. 23.09.2022 р. URL: <https://surl.li/mqjhhu>

18. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. *Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії*. URL: <https://surl.li/xkkqen>

19. Bassiouni M. C. International Criminal Law. Vol. 1. 2nd ed. Ardsley, NY: Transnational Publishers, 1999. 552 p.

20. De Vattel E. Le droit des gens ou principes de la loi naturelle, Washington, Carn. Inst. 1916. URL: <https://surl.li/coxxon>

21. Grotius, H. The right of war and peace. Indiana: Liberty Fund, Inc., 2005. 362 p.

22. Münch F., & Bernhardt R. Encyclopedia of Public International Law. Vol. 4. Amsterdam : Elsevier, 2000. p. 1386.

23. Werle G. Principles of International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2014. 676 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025